

УДК 336.71
ВВК 65.26

Пилипів М.І.

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ЯК СИСТЕМА ВИЯВЛЕННЯ Й УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ БАНКІВСЬКИХ КЛІЄНТІВ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра обліку та аудиту,
м. Івано-Франківськ, вул.Шевченка, 44 а,
тел.: 0342596903,
e-mail: mariya.pylypiv@gmail.com

Анотація. У статті розкрито економічну сутність банківського нагляду як системи виявлення порушень законодавства для захисту інтересів банківських клієнтів. Пилипів М.І. Банківський нагляд як система виявлення й усунення порушень законодавства для захисту ... новано застосування нового підходу до порядку здійснення банківського нагляду, який забезпечить не тільки відшкодування вкладникам банків їхніх активів, але й здійснення контролю попередження та профілактики банкрутства банку шляхом своєчасного виявлення негативних явищ.

Ключові слова: банківський нагляд, банки, рівень ризику, банківські клієнти, захист інтересів, Національний банк України.

Annotation. The article deals with the economic substance of supervisors as the detection and elimination of violations of laws to protect the interests of bank customers. Application of a new approach to the exercise of banking supervision, which provide not only compensation to depositors of banks of their assets, but also to control and prevent bank failure prevention through early detection of negative phenomena.

Key words: banking oversight, banks, levels of risk, bank clients, protection of interests, National bank of Ukraine.

Вступ. Функціонування економіки України відбувається під дією банків, які своїм функціонуванням активно впливають на процеси життя в країні й відповідно, набувають надзвичайної ваги в суспільному житті.

Забезпечення стабільності банківської системи в умовах різкого підвищення рівня ризику комерційних банків великою мірою залежить від банківського нагляду, оскільки належним чином організований банківський нагляд дозволить вирішити складні завдання захисту інтересів усіх банківських клієнтів.

Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, банківський нагляд має забезпечити дотримання банками як кількісних, так і якісних вимог для того, щоб банки змогли в майбутньому уникнути значних ризиків і при їх виникненні відшкодувати збитки.

Зважаючи на те, що в останні роки посилилася фінансова глобалізація, проблеми визначення нових підходів до формування банківського нагляду в Україні, який має сприяти захисту інтересів усіх банківських клієнтів і забезпечити стабілізацію банківської системи, є недостатньо досліджені й вимагають подальшого вирішення.

Дослідження теоретичних і прикладних аспектів банківського нагляду в банківській сфері висвітлено в роботах таких учених: О.Буса, Е.Долана, О.Заруби, С.Ілляшенка, О.Кириченка, Г.Кришталь, В.Кротюка, О.Куценка, І.Лютото, С.Міщенко, Ю.Масленченкова, Ф.Мишкіна, А.Мороз, П.Никифорової, О.Неізнестної, В.Полякова, М. Пуховкіної, Л.Примости, К.Радхер, К.Раєвського, П.Роуз та інших.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті економічної сутності банківського нагляду як системи виявлення й усунення порушень законодавства

для захисту інтересів банківських клієнтів і розробці пропозицій для обґрунтування нового підходу до його формування з урахуванням специфіки банків.

Результати. Законодавцем банківський нагляд визначається як система контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банківськими установами в процесі їх діяльності законодавства України та встановлених нормативів для забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників і кредиторів [1].

Сферою наглядової діяльності Національного банку України фактично є нижній рівень банківської системи. Нагляд поширюється на всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих і споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних і фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України “Про банки і банківську діяльність” щодо здійснення банківської діяльності.

Для виконання банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України з метою уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

Банківський нагляд на міжнародному рівні здійснено із часу заснування Базельського комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (м Базель) Швейцарії, який розробив 25 принципів ефективного банківського нагляду. Такі принципи слід розглядати як мінімальні вимоги, які кожна країна доповнює, виходячи з властивих лише їй умов і можливих ризиків [2].

Слід зазначити, що банківський нагляд є однією з функцій НБУ, яка здійснюється шляхом:

- 1) вступного контролю, який зводиться до чіткого визначення вимог для отримання банками ліцензії на проведення банківських операцій, порядку та термінів дії цієї процедури;

- 2) попереднього контролю, змістом якого є контроль за виконанням економічних нормативів, установлення вимог до ведення справ банками з мінімальним ризиком, застосування санкцій, згідно із чинним законодавством;

- 3) поточного контролю, який здійснюється з метою визначення ризиків, притаманних банку, достовірності звітності банку й дотримання ним законодавства та нормативно-правових актів НБУ [4].

Протягом 2010 року банківська система вийшла на етап посткризового відновлення. Забезпечення НБУ достатнього рівня ліквідності у фінансовій системі дозволило створити умови для реструктуризації виданих банками кредитів. Це привело до зростання обсягу кредитів, наданих секторові нефінансових корпорацій, на 8,4% у 2010 році в порівнянні з 2009 роком.

У другому півріччі 2010 року можна було спостерігати достатній рівень ліквідності банківської системи, який дозволив активізувати кредитування економіки.

Однак, у зв'язку із зниженням доходів підприємств і населення, а також девальвацією національної валюти, відбулося збільшення кількості неплатоспроможних позичальників, які отримали валютні кредити, що зумовило значне погіршення якості робочих активів банків.

Тому, незважаючи на програми реструктуризації позик, які використовували банківські установи впродовж 2009–2010 років, спостерігається картина збиткової діяльності багатьох банків, а в окремих випадках – їх ліквідація.

Так, зокрема за даними на 01.01.2011 р., у стані ліквідації перебувало 18 банків (9,2% від зареєстрованих у Державному реєстрі банків), тоді як на 01.01.2012 р. –

21 банк, що становить, відповідно, 10,6% від зареєстрованих у Державному реєстрі банків. У порівнянні з відповідним періодом минулого року кількість банків у 2011 році, що перебували в стані ліквідації, збільшилася на 3 (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників діяльності банків України (2007–2011 рр.) (млн грн)

№ з/п	Показники	Дата					
		01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	2011	
						01.01	01.12
1.	Кількість зареєстрованих банків	193	198	198	197	194	198
2.	Вилучено з Державного реєстру банків	6	1	7	6	6	0

Продовж. табл. 1

3.	Кількість банків, що знаходяться в стадії ліквідації	19	19	13	14	18	21
4.	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	170	175	184	182	176	176
4.1	із них: з іноземним капіталом	35	47	53	51	55	54
4.1.1	у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	13	17	17	18	20	22
5.	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	40,9
АКТИВИ							
I.	Активи банків	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 044 524
	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 205 943
1.	Готівкові кошти та банківські метали	11 430	18 313	20 668	21 725	26 749	27 215
2.	Кошти в Національному банку України	15 280	19 120	18 768	23 337	26 190	31 009
3.	Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	18 535	26 293	40 406	51 323	67 596	79 279
4.	Кредити надані	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	827 596
	з них:						

4.1	кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	578 716
4.2	кредити, надані фізичним особам	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	178 257
5.	Довгострокові кредити	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	439 691
5.1	з них: довгострокові кредити суб'єктам господарювання	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	301 614
6.	Прострочена заборгованість за кредитами	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	80 359
7.	Вкладення в цінні папери	14 466	28 693	40 610	39 335	83 559	75 175

Продовж. табл. 1

8.	Резерви під активні операції банків	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	162 018
	% виконання формування резерву	100,1	100,04	100,1	100,05	100,01	100,01
8.1	з них: резерв на відшкодування можливих утрат за кредитними операціями	12 246	18 477	44 502	99 238	11 2965	121 848
	ПАСИВИ						
II.	Пасиви, усього	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 044 524
1.	Власний капітал	42 566	69 578	11 9263	115 175	137 725	156 059
1.1	із нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	170 426
1.2	Частка капіталу в пасивах	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,9
2.	Зобов'язання банків	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	888 465
	із них:						
2.1	кошти суб'єктів господарювання	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	169 904
2.1.1	з них: строкові кошти суб'єктів господарювання	37 675	54 189	73 352	50 511	55 276	65 130
2.2	кошти фізичних осіб	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	301 918
2.2.1	із них: строкові кошти фізичних осіб	81 850	125 625	175 142	155 201	206 630	231 712
	Довідково:						
1.	Регулятивний капітал	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	173 578

2.	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,51
3.	Доходи	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	127 351
4.	Витрати	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	132 194
5.	Результат діяльності	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-4 843
6.	Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,52
7.	Рентабельність капіталу, %	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-3,64
8.	Чиста процентна маржа, %	5,30	5,03	5,30	6,21	5,79	5,34
9.	Чистий спред, %	5,76	5,31	5,18	5,29	4,84	4,56

Джерело: [3]

Підвищення кредитної активності банків засвідчують такі дані: на початок 2012 р. *Пилипів М.І.* Банківський нагляд як система виявлення й усунення порушень законодавства для захисту ... як станом на 01.01.2010 р. – 508 млрд грн, тоото відоулося збільшення на / 1 млрд грн.

Висхідна динаміка таких кредитів була зумовлена позитивними тенденціями розширення ресурсної бази банків, а також поліпшенням фінансового стану окремих підприємств, зокрема, торгівлі та промисловості. Водночас, населенню за 2011 рік було надано кредити лише на суму 178 млрд. грн, що в порівнянні з минулим роком менше на 4,8%.

Слід зазначити, що протягом останніх років має місце ліберальний підхід щодо формування капіталу банківських установ, суть якого полягає в тому, що до капіталу включають внески акціонерів ще до моменту їх реєстрації, а також субординований борг в іноземній валюті. Це дозволило збільшити зацікавленість іноземних банків із 100-відсотковим іноземним капіталом у 2011 році, кількість яких зросла на 10% у порівнянні з 2010 роком і становила 22 банки.

Сьогодні іноземний капітал в Україні представлений 26 країнами. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Росії (24,5%), Кіпру та Франції (по 11,1%), Швеції (10,4%), Австрії (10,0%), Німеччини (8%), Нідерландів (5,9%).

Важливе значення має відновлення позитивної тенденції до нарощення депозитної бази. Цьому сприяло поступове економічне зростання, стабільна динаміка валютного курсу та підвищення ступеня довіри до банківської системи.

Проведені дослідження показали, що протягом останніх років має місце позитивна динаміка коштів фізичних осіб. Так, зокрема, зобов'язання банків перед вкладниками у 2011 році становило 888 млрд грн і зросло в порівнянні з 2010 роком на 10,4%. Така ситуація пояснюється здійсненням активних заходів щодо залучення клієнтських ресурсів з боку банків.

Водночас у процесі взаємодії банків з клієнтами має місце ряд проблем, які пов'язані з поверненням вилучених раніше депозитів до банківської системи. Це, насамперед, невчасне повернення таких коштів, коли банки є на стадії ліквідації, наявність негативного інформаційного фону й відсутність упевненості громадян у стабільному функціонуванні банківської системи в майбутньому, яка пов'язується із станом економіки.

Головною причиною низького рівня довіри населення до банківської системи є закритість інформації про проблеми в банках і рівень ризику. На відміну від практики

зарубіжних країн у національних ЗМІ дуже рідко публікують інформацію про застосування санкцій до банків і пояснення їхніх причин.

Відсутньою є також інформація щодо планів подальших дій як з боку НБУ, так і з боку самих банків. Вважаємо, що в сучасних умовах для зміцнення довіри населення до банківської системи необхідно запровадити Національним банком “інформаційно відкритого” банківського нагляду.

Формування інформації щодо накладення стягнень на банк наглядовим органом буде, з одного боку, давати можливість його вкладникам робити свідомий вибір, з іншого, – вимагати від наглядового органу відкритого обґрунтування виявленого ним порушення й перспектив збереження коштів вкладників і кредиторів.

Позитивний вплив на підвищення рівня довіри до української банківської системи мало запровадження системи обов’язкового страхування вкладів.

Слід зауважити, що досягнення такої мети банківського нагляду, як захист інтересів вкладників і кредиторів, відбувається як шляхом установлення обов’язкових нормативів і лімітів для банків, так і шляхом здійснення документального контролю за діяльністю банків на підставі статистичної звітності, звітів про інспектування висновків територіальних управлінь, аудиторських висновків, інформації банків про виконання планів заходів щодо поліпшення фінансового стану й усунення недоліків і порушень у діяльності банків для забезпечення дотримання банками вимог чинного законодавства.

Подання органам банківського нагляду на регулярній основі форм обов’язкової фінансової звітності: балансового звіту, звіту про прибутки й збитки тощо дає їм можливість постійно поновлювати інформацію про фінансовий стан банків, зокрема, про їхню капітальну позицію, ліквідну позицію, рентабельність, а також, певною мірою, і про якість активів.

Аналіз результатів звітності дає можливість розраховувати різні стандартні показники. Такі звіти дозволяють виявляти дотримання банками економічних нормативів.

Слід зазначити, що проведення аналізу й контролю за діяльністю банків здійснюється з використанням програмних продуктів й окремих розрахунків стрес-тестування.

Розгляд виконання банком кількісних вимог (нормативів) має бути підкріплений аналізом якісних чинників, оскільки нагляду на основі кількісних вимог недостатньо для ефективного здійснення наглядовим органом своїх функцій.

З огляду на те, що наглядовий орган має виявити не тільки причини, що зумовили порушення банком кількісних вимог, але й здійснювати точну оцінку якісних вимог, виникає необхідність у розробці останніх, наприклад, у вигляді вимог до організації корпоративного управління, систем внутрішнього контролю. Це пояснюється тим, що банки відрізняються між собою різними процедурами корпоративного управління, тому оцінювання відповідності банку якісним вимогам має базуватися на професіоналізмі працівників банківського нагляду. Звідси випливає, що застосування нового підходу до порядку здійснення банківського нагляду полягає в посиленні процедур контролю для тих банків, у яких імовірність ризику вчинення порушень є найбільшою.

Висновки. Отже, застосування нового підходу до порядку здійснення банківського нагляду як системи контролю, яка спрямована на виявлення й усунення порушень законодавства з метою захисту інтересів клієнтів банку, дасть такі переваги: забезпечить не тільки відшкодування вкладникам банків їхніх активів, але й здійснення контролю попередження та профілактики банкрутства банку шляхом своєчасного виявлення негативних явищ.

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 36 с.
2. Основні принципи ефективного банківського нагляду / Базельський комітет з питань банківського нагляду. – Базель, 2006. – 236 с.

3. Інформаційні та аналітичні матеріали Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Аналітичні матеріали Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aub.com.ua>.
5. Банківський нагляд : навчальний посібник / [В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренева]. – К. : Вид-во “Знання”, 2004. – 406 с.

Рецензент:

Пилипів Н.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.